

אע"פ שאין ניחוש יש סימן

בגמרא בסוף מסכת מגילה (לב.) איתא: ואמר ר' שפטיה אמר רבי יוחנן, מנין שמשתמשין בבת קול, שנאמר (ישעיה ל כא) "ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר". והני מילי דשמע קל גברא במתא [- קול גבר בעיר], וקל איתתא בדברא [- קול אשה בשדה, שאלו קולות שאינם מצויים]. והוא דאמר הין הין, והוא דאמר לאו לאו [- שכפל ב' פעמים את ההוראה, כן או לא]. רש"י (ד"ה משתמשין) מבאר שנידון הגמרא הוא באופן שהיה בלבו להתחיל לעשות איזה דבר, ושמע קול המורה לו 'כן, כן' או 'לא, לא', והוראת הגמרא היא שמותר ללכת אחר קול זה ואין לחשוש לו משום ניחוש.

כך גם מביאים התוספות (ד"ה מנין) בשם הירושלמי (שבת פ"ו ה"ט): תני, כתיב (ויקרא יט כו) "לא תנחשו ולא תעונבו", ואף על פי שאין ניחוש יש סימן. כלומר, שאף שניחוש אסור ישנם דברים המותרים ומוגדרים כ'סימן', ועפ"ז ביארו התוספות שבת קול זו עליה נאמר בסוגייתנו שמותר להשתמש בה, אף היא מגודרת כסימן ולא כניחוש.

ובאמת מה שהביאו התוספות כן מדברי הירושלמי, לכאורה נתפרש כן גם בבבלי במסכת חולין (צה:): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, בית, תינוק ואשה, אע"פ שאין נחש יש סימן. ופירש רש"י: בנה בי תאו נולד לו בן או נשא אשה. אע"פ שאין נחש, שאסור לנחש ולסמוך על הנחש. יש סימן, סימנא בעלמא הוי מיהא, דאי מצלח בסחורה ראשונה אחר שבנה בית או שנולד התינוק או שנשא אשה, סימן הוא שהולך ומצליח, ואי לא, אל ירגיל עצמו לצאת יותר מדאי, שיש לחוש שלא יצליח. וצ"ב מדוע לא ציינו התוספות לסוגיית הגמרא בחולין והביאו לדברי הירושלמי, ואמנם בירושלמי שם איתא בהמשך הדברים: א"ר אלעזר, הולכין אחר שמיעת בת קול, מה טעמא, "ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו". ואולי לכן בחרו התוספות בדברי הירושלמי, כי משמע להו מסדר הדברים בירושלמי שכוונת הירושלמי להורות שגם דין זה שמשתמשין בבת קול הוא מחמת הכלל ש'אע"פ שאין נחש יש סימן".

הטעם שמכונה 'בת קול' ולא 'בן קול'

והנה לשון הגמרא 'משתמשין בבת קול' מצאנו דוגמתו בגמרא במסכת סנהדרין (יא.): תנו רבנן, משמתו נביאים האחרונים, חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישראל. ואף על פי כן היו משתמשין בבת קול. פעם אחת היו מסובין בעליית בת גוריה ביריחו, ונתנה עליהם בת קול מן השמים, יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורו זכאי לכך. נתנו חכמים את עיניהם בהלל הזקן, ע"כ.

ובביאור ענין 'בת קול' כתבו התוספות (ד"ה בת קול) שיש אומרים שלא היו שומעין קול היוצא מן השמים, אלא מתוך אותו קול יוצא קול אחר, כמו שפעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק, ואותו קול היו שומעין, לכך קורין אותו 'בת קול'. כעין זה ביאר רב סעדיה גאון, שקול בת קול הוא כקורא בין ההרים והקול נענה לו מבין שברי ההרים והמערות שבלסעים. ולשון בת, שאין שומעים הקול ממש אלא את שכנגדו, שנראה ההר כעונה כנגד אדם הקורא.

ובספר חמרא וחיי (סנהדרין, ליקוט ראשונים בסוף הספר) כתב בשם הרא"ש שלכן נקרא 'בת קול' לפי ש"הוא יוצא במידה, ואין כל אדם שומעו אלא הראוי לשומעו". וביאר המהר"צ חיות (סנהדרין יא.) ש'בת' הוא לשון מידה.

באופן אחר ביאר התוספות יום טוב (יבמות פט"ז מ"ו) שבת קול שנשתמשו בו לאחר שפסקה הנבואה, הוא קול מחודש לשעתו מהבורא יתברך להודיע סודו ליראיו, ואותו קול קראוהו בת קול. ונקרא 'בת קול' לפי שאינו 'קול לו' - קול אליו, כמו שנאמר "וישמע את הקול מדבר אליו", שזהו נבואה ממש, אבל קול זה שאנו עוסקים בו, הוא מעין קול זה ודוגמתו במדריגה למטה ממנו, ולכך קראוהו 'בת קול' שהיא הבת לאביה. ולתשואות כוחה לא קראוהו 'בן קול' אלא 'בת קול'. ומה שאמרו רז"ל, 'תשש כוחו של משה כנקיבה', נתכוונו גם לענין זה - שכוחו של משה היה על כל הנביאים "אשר לא קם עוד כמוהו", ועכשיו תש כוחו כנקיבה, שלא היה כוחו אלא ככח שאר הנביאים.

ביאורו המחודש של התוי"ט בהא דמשיאין על פי בת קול

ובמשנה ביבמות (קכב.) תנן: משיאין על פי בת קול [- שמעו קול צועקת פלוני מת ולא ראו אדם בצלמו. רש"י]. מעשה באחד שעמד על ראש ההר, ואמר, איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת. הלכו ולא מצאו שם אדם, והשיאו את אשתו. ושוב מעשה בצלמון [- שם מקום], באחד שאמר, אני איש פלוני בן איש פלוני, נשכני נחש והרי אני מת, והלכו ולא הכירוהו, והשיאו את אשתו.

וכתב על כך התוספות יום טוב, שאין נראה לפרש ש'בת קול' זו המוזכרת במשנה, היינו ה'בת קול' שבה נשתמשו אחר שפסקה הנבואה, וזאת משני טעמים: א' כלל ידוע הוא ש'אין משגיחין בבת קול' (יבמות יד.). ב' אם אכן כוונת המשנה ל'בת קול' ולא לקול שנשמע מאדם, כיצד מביאה המשנה מיד שני מעשים שבהם מבואר שהיה זה אדם שקרא, אלא שלא ראינוהו או שלא הכרנוהו, והרי הו' מעשה לסתור' - כי ממעשים אלו משמע שצריך שאדם הוא שיאמר כן ואין סומכין על בת קול.

משתמשין בבת קול

יום חמישי יא שבט

מגילה דף לב

הגה63701

a8843414@gmail.com

ומכח קושיות אלו מסיק התוספות יום טוב, שה'בת קול' המוזכרת במשנה, אינה אלא שם מושאל הלקוח מה'בת קול' שנתשמשו בה לאחר הנבואה. ובאמת הטעם שסומכין על בת קול להשיא את האשה על פיה, הוא משום שאנו מסיקים שודאי היה שם אדם שקרא כן, רק כיון שכשהלכו לשם לא מצאו שם אדם, לכן כינוהו בלשון זה 'בת קול'. אבל אם ידענו בבירור שאין שם אדם במקום שהקול נשמע ממנו, אין סומכין על בת קול להשיא את האשה על פיה.

על פי זה הוסיף התוספות יום טוב וביאר גם את המבואר בסוגייתנו ש'משתמשין בבת קול', שאין הכוונה ל'בת קול' ממדרגת הנבואה, אלא הכוונה לאדם שאמר 'הן הן' או 'לאו לאו', רק מאחר והיה זה קול איש בעיר או קול אשה בשדה, קול שאינו מצוי, לפיכך יש בו משום סימן ומכנים קול זה כ'בת קול'.

ובסוף דבריו ציין התוספות יום טוב לדברי התוספות וכתב: שהרי כתבו תוספות בשם ירושלמי דמשום סימנא שרי ולא הוי ניחוש. ובביאור דבריו נראה שאין כוונתו רק לפרש הטעם שמותר לסמוך על סימן זה ואין בו משום ניחוש. אלא שבא להביא ראיה לעיקר יסודו שאין כוונת הסוגיא כאן ל'בת קול' נבואית, אלא לשם מושאל לסימן הנראה מקריאת אדם בן אנוש. וזאת מכח מה שהוצרכו התוספות לבאר שאין כאן משום ניחוש אלא משום סימן, ואם אכן מדובר ב'בת קול' בה השתמשו בבית שני לאחר שבטלה הנבואה, הרי היא כעין נבואה, וכמו שכתב הכוזרי (מאמר ג סימן עג): "בת קול אשר נתלוותה להם בבית שני - דרגה למטה מן החזון והדיבור", ומה שייך לומר שיש בה משום ניחוש. אלא על כרחך שאין כוונת הגמרא אלא ללשון מושאל אך באמת המדובר כאן הוא בקריאת אדם אנושית, המהווה סימן מחמת שהיא בלתי רגילה.

'בת קול' בהשמעת קול ה' דרך קול בני אדם

אמנם רבינו צדוק הכהן בספרו דובר צדק, למד ביאור סוגייתנו כפשוטו, ש'משתמשין בבת קול' היינו ממש כמבואר בסנהדרין ש'היו משתמשין בבת קול'. וביאר לפי זה שבשונה מנבואה הבאה מלעילא בבחינת 'פנים בפנים', הרי שבת קול היא בבחינת 'ואזניך תשמענה דבר מאחריך' - כדבר הנמסר כלאחר יד ולא מיד ליד, ואין מסירה ברורה מנותן למקבל, באופן שאין הדבר ברור לשומע ששמע דברים אלו מה' המדבר אמו. וכן משמע שהבין המהר"צ חיות שציין על דברי התוספות בסנהדרין, לסוגיית הגמרא במגילה.

והנה מצאנו אופן נוסף של 'בת קול', וכמו שמצאנו בגמרא בחולין שם, שרבי יוחנן היה 'בדיק בינוקא', ופירש רש"י שהיה אומר לתינוק פסוק לי פסוקיך. וכן מצאנו בכמה מקומות בש"ס שהיו משתמשים באופן זה, ששאלו לתינוק פסוק לי פסוקיך. וכ"כ המהר"צ חיות (סנהדרין יא.): ועוד מקרי בת קול, היינו ששואלין את ינוקא פסוק לי פסוקיך והוא אומר הפסוק מה שלמד בסדר הפרשה, ואם יש לו יחס וערך מה עם הענין אשר חפץ לדעת ועושה כן, מיקרי הילוך אחר שמיעת בת קול.

וכך ביאר ענין בת קול זו, רבינו צדוק הכהן בספר דובר צדק, וז"ל: היינו, כי ה' יתברך משמיע אליו קולו מרצונו דרך בני אדם אלו, שהם מתכוונים מעצמם ומכוונתם לדבר זה לענין אחר, ואינו נמשך מכוונת ה' יתברך בפירוש ובהיכר ברור לכל, רק כטעם מאחריו, ובו היו משתמש אז, פירוש, שעל כל דבר היו רואים או שומעים קול או פעולת אדם אחד שלא נתכוין להם כלל, וממנו היו יודעים לעניינם ולצרכם. וכך היה ה' יתברך מזמין להם על כל דבר שהיו צריכים. וזהו ההשתמשות בבת קול, כמו שהנביאים על כל דבר שהיו צריכים היו שומעים הקול ממש שה' יתברך מדבר עמם לנוכח כך וכך פנים בפנים, משמתו נביאים היה מדבר עמהם מאחוריו, עכ"ד.

ולפי זה מצאנו ביאור נוסף בדברי סוגייתנו, שאכן אין כוונת הגמרא ל'בת קול מן השמים', ומאידך אין הכוונה גם לשם מושאל לקריאת אדם, אלא הכוונה היא ל'בת קול' נבואית המתגלה לאדם דרך קריאת אדם בן אנוש. וכדרך שאמירת הינוקא אף שהיא אמירת אדם בן אנוש, מכל מקום בתוכה טמון רמז ואמירה אלוקית, כך גם קריאת אדם זה שאינה מצויה, קול אדם בעיר או קול אשה בשדה, הרי היא 'בת קול' נבואית ומותר ללכת אחריה ואין בה משום ניחוש. ואמנם לפי ביאור זה יבואר היטב מהו החידוש בכך שמותר להשתמש בבת קול ואין חוששים לה משום ניחוש, וכבר תמהנו שאם כעין נבואה היא מה הס"ד שיהיה אסור ללכת אחריה משום ניחוש. אבל לפי מה שנתבאר יבואר היטב, כי מאחר ואין זה 'בת קול מן השמים' אלא קריאת אדם בן אנוש, היה מקום לומר שאין זה חשוב 'בת קול' והרי זה כניחוש בעלמא, וקמ"ל שאינו כן אלא בת קול זו הרי היא כעין נבואה ומותר ללכת אחריה. אמנם לשון התוספות והירושלמי, 'אע"פ שאין נחש יש סימן' לא משמע כפירוש זה, וכפי שהוכיח התוספות יום טוב מלשונם.

קושיית רצ"ה מברלין על הוכחת התוספות יום טוב

לסיום נציין, שמה שנתבאר מתוך דברי התוספות יום טוב שאי אפשר לסמוך על 'בת קול' נבואית להשיא אשה על פיה, וזאת מכח הכלל ש'אין משגיחין בבת קול'. כבר הקשה על דבריו בהגהות רצ"ה מברלין (יבמות קכב.), שהרי הנידון שם הוא לענין פסק הלכה, שכיון ש'לא בשמים היא' לכן אף שבת קול מורה ואומרת 'הלכה כרבי אליעזר' - 'אין משגיחין בבת קול'. משא"כ כאן שהנידון הוא להשיא אשה על פי עדות ה'בת קול' שבעלה מת, מנין שאין משגיחין בבת קול אף בכה"ג. ומי גרע מאמירת עכו"ם ועד אחד, שסומכים על דבריהם להשיא אשה.

להנצחות והקדשות

נא לפנות
למייל המערכת